

BŮH A BOHOVÉ

V dnešních křesťanských kruzích platí za jasnou věc, že jakékoli použití slova "Bůh" v množném čísle znamená "pohanství". Bůh je jeden! „Nebudeš mít jiných bohů mimo mne." Tím je záležitost vyřízena. Nebo snad ne?

Ovšem pozornému čtenáři Starého Zákona nemůže uniknout, že v tomto monotheistickém dokumentu je tu a tam zmínka o "bozích" a to ne vždy jen odmítavá. Lutherův překlad¹ to zamlžuje. Ale obrátíme-li se třeba u Žalmu 29 k původnímu textu, nebude se tam žalmista dovolávat "mocných" (Gewaltigen), ale "synů božích" (die Söhne der Götter, *b_ené élim*).² A v Job 38,⁷³ není řeč o "božích dětech" (Kindern Gottes), leč také o "synech božích", kteří spolu s Jitřenkou přivítali počátek stvoření. Člověk by řekl: to jsou vypjatě básnická místa a básníky nebereme vždy tak za slovo: mohou si ve svém uměleckém rozletu použít třeba nějaká již raději neužívaná slova. – Tak tomu ovšem u starých básníků nebylo, to si dnes musíme jasně uvědomit, nebyli to žádní nezodpovědní tluchobové. Naopak, odkrývaly se jim ještě zcela jiné možnosti vnímání a zakoušení, nežli k jakým máme přístup my, moderní lidé. Soudobý učenec (Karl Kerényi) mluví o "bezprostřednosti", s jakou v duši vyvstávaly mýtické obrazy. Tak nám pomalu začíná i v této oblasti svítat. Ovšem se zásadním výkladem přišel již před půlstoletím Rudolf Steiner. "synové boží" nebyli výplodem fantazie. Hledělo se na ně jako na nadlidské světelné bytosti.

Poučit nás o tom může jedno místo rovněž z knihy Job. "Kéž by mi bylo jako za předešlých měsíců, jako za dnů, kdy mě Bůh střežil, kdy jeho kahan mi nad hlavou zářil a já jsem temnotou šel v jeho světle, (Job 29,2-3 ČEP). Člověk nebyl za oněch prvotních (hebrejský kořen je *qdm*) časů zřejmě svou duší ještě plně v těle, jak je tomu dnes a svou nadsmyslovou podstatu neztotožňoval ještě zcela úplně s tělem a jeho obrysem; svou nadsmyslovou složku vnímal jakožto vystupující nad hlavu a schopnou tak přijímat vyzařující boží světlo. Nad hlavou mu zářilo "boží světlo". Podobně hovořil Plútarchos o géniově hvězdě, jež se mu zjevuje hlavou.⁴ Smyslový svět byl oproti tomu temný a nepřístupný, byl "temnotou" v níž se člověk vyznal jen díky světlu shůry. Jób o takových dávnověkých zážitcích ještě věděl.

Díky takovým možnostem zření se také mluví o "bozích". Docházelo k setkáním

1 - i veškeré dostupné překlady české – pozn.překl.

2 České moderní překlady zde vycházejí oproti Lutherovu lépe: Jak ČEP tak Jeruzalémská bible mají na inkriminovaném místě skutečně "syny boží", stejně tak ruská tzv. "synodální bible". Ovšem "ovšem kralický překlad se toho ještě neodvážil: (Vzdejte Hospodinu, velikomocní, vzdejte Hospodinu čest a sílu.) Rovněž tak britská bible Krále Jakuba se jim vyhýbá: (Give unto the LORD, O ye mighty, give unto the LORD glory and strength.) Oproti těmto reformačním překladům je ovšem méně skrupulózní latinský překlad církevního otce Jeronýma ze 4. stol (!), jenž překládá naplno "filii Dei"; takzvaná Nová Vulgáta – oficiální nový církevní překlad ovšem tuto polovinu verše raději zcela vypouští. – pozn.překl.

3 V autorově textu uveden chybný odkaz Job 38,2; zde ovšem má Lutherův překlad – a s ním i veškeré překlady zmíněné v předchozí poznámce "syny boží" ("Gottessöhne") – pozn. překl.

4 O Sokratově daimoniui – kap.22.

se zářivými bytostmi, jež zprostředkovávaly zážitek božství. Činily tak rozličným způsobem, avšak to, co zprostředkovávaly, bylo vždy božské.

A na toto původní prožívání božství v mnohosti vyšších bytostí poukazuje nakonec i slovo, které se ve Starém Zákoně většinou používá pro Boha: *Élóhím*: zde se nedá popřít, že jde o plurál. Jednotné číslo zní *Élóah* a nalézáme ho například v Jobově výroku o "božím světle". Ale jinak prakticky vždy jen *Élóhím*. Goethe se řídí touto tradicí, když ve své *Nauce o barvách* mluví o "zrodu *Élóhímů*". (§919). Jak podivné slovo pro Boha v monoteistickém Starém zákoně je plurál! Na druhé straně vidíme, že sloveso, které se s tímto slovem pojí, nezachovává shodu v čísle, ale je vždy v singuláru. *Élóhím* stvořil - nikoli stvořili. Tak *Élóhím* mluví a žehná. V době písemného zachycení textu bylo tedy již toto slovo jednotným číslem, jednotou. Původně mnozí *Élóhímové* se spojili ve své hlavě, v Jahvem a stali se jakoby jediným duchovním organismem, "Elohimstvem".

Ale na počátku je *Élóhím* množné číslo a má význam *bohové*, to neoddiskutujeme. Jak je to možné v monotheismu?

Pradávným náboženským prožitkem je, že se vnitřní plnost jednotného božství ("plnost božství"), jež později nalezne vyjádření v křesťanských trojičních názorech, zjevuje a projevuje skrze mnohostupňovitou řadu rozličných duchovních bytostí, jež vznikly jeho zásahem. Schiller na to naráží ve své básni *Die Freundschaft*:

Božství když rovného není
z hlubin bytí k Němu pění
kalich nekonečnosti.

Hegel to v trochu pozměněné podobě použil jako závěr své *Fenomenologie ducha*: „Z kalicha této duchovní říše kypí nekonečno.“ Nicejské vyznání hovoří o stvoření všeho "viditelného i neviditelného" tvorstva. Takže si lidé byli vědomi nesčetných kůrů andělských, všech oněch "hierarchií", jež sahají až někam k Cherubínům a Serafínům. List Židům nazývá Boha "otcem duchů" (Žid 12,9)⁵ V oblasti těchto "hierarchií" pak můžeme hledat i bytosti, které původně byly prožívány jako oni rozliční *Élóhím*.

V Bibli jsou však stupně v duchovním světě naprostou samozřejmostí. Ale přesto bychom se rádi zeptali, zdali je proto dovoleno mluvit o *bozích*? *Vznešení duchové* – prosím. Ale *bohové*? - Současný člověk, jemuž jsou vzdáleny nadsmyslové zážitky, snadnou sklouzne k abstraktní představě, že pohled na říše andělů musí jaksi "zakrýt" výhled k Jedinému Bohu. Chceme se obírat Bohem a ne nějakou "nebeskou cháskou".

Tím projevujeme, že už vskutku nechápeme slovo "anděl". Anděl, *αγγελος*, znamená "posel", tedy to označuje někoho, jehož posláním není nic jiného, nežli vytvářet kontakt. Bůh užívá andělů jako jemných duchovních organismů, skrze něž se k nám obrací a navazuje kontakt. Bylo by přece nerozumné od sebe odstrkovat napřaženou ruku našeho bližního, protože nás přece nezajímá jeho ruka, ale on sám. Onen člověk k nám vchází právě skrze tuto svoji ruku. Nestojí v cestě, slouží k dotyku. Podobně

5 České překlady (na rozdíl od většiny německých) nakládají s řeckým *tó patri tón pneumatón*, většinou volně a dočteme se tedy v českých překladech různé varianty překladu tohoto nejednoznačného místa. - pozn. překl.

si smíme představovat i vztah mezi vyššími duchy a Bohem; slouží mu tak říkajíc jako údy. Pokud se duchovní bytost „postaví do cesty“ a zakryje nám Boha, místo aby ho zjevovala, není pravým andělem, ale božím odpůrcem. Znakem d'ábelských mocností je právě to že zahrazují a překrucují výhled k Bohu. Avšak andělé jsou tím, co zjevuje jejich jméno – propouštějí Boží zář. Pochopitelně podle svého řádu rozdílným způsobem. Vždyť i mně sdělí oko bližního něco jiného než jeho ruka, ale vždy mi komunikují jeho samého.

Tak také v dávných dobách zřeli lidé duchovní bytosti v jejich rozlišenosti, avšak to, co od nich rozličným způsobem proudilo k lidem byl – tak či tak – vždy Bůh sám. Proto, díky tomuto zážitku bez rozpaku hovořili o bozích. Ve svém počátečním stádiu to ještě nebyli "jiní bohové mimo mne". Ne "jiní" bohové, ale v zásadě stále On Jeden skrze tyto mnohé podoby. A také všechna stará náboženství měla víceméně tušení o této prabožské jednotě. Teprve později došlo k jeho zakalení a postupnému úpadku. Často tak oni "dobří praví bohové" zcela zmizeli ze zorného pole a na jejich místo nastoupily duchovní bytosti méně čisté a méně vznešené. Jasně čitelné je proniknutí démonských, ba d'ábelských mocností do náboženství třeba v krutém kultu lidských obětí u starých Mexičanů. Pokud vezmeme v úvahu tento úpadek, toto různým způsobem nastupující zatemnění bohů, pochopíme, proč se ve Starém Zákoně tak vehementně hovoří proti božstvům pohanských národů. Prapůvodní zření, jež se zamotalo do výhonků nižších oblastí neviditelného světa, nakonec zcela pohaslo. A skrze Boha – Jahweho se měl starý Izraelec cítit oslovován ve svém Já. Měl se dotknout jednoty vlastní bytosti a tak mít před očima výsostnou jednotu božství a to i za cenu určité abstraktnosti. Není divu, že řeč o "bozích" tomu též ustoupila a slovo *Elohim* svůj původní plurální význam takřka ztratilo.

Na několika místech se však přece udržel. V Mojžíšově zákoně se několikrát mluví o soudním sboru jako o "bozích" (Ex 21,6; Ex 22,7-8 a Ex 22,27). Poukazuje na to i žalm 82. Tam se vyčítá nespravedlivým soudcům, že se přeci před Bohem nazývají "bohové a synové Nejvyššího" – a jak závažně se prohřešují! V pozadí toho stojí představa, že člověka nemůže soudit a trestat člověk, ale jsou k tomu povolány vyšší mocnosti. A sbor lidských soudců pronášející soud je společenství, jež ve své kolektivitě vytváří přechodné "tělo" vyšší bytosti, jež pak může skrze ně hovořit. A v takových okamžicích byli pak i lidští soudcové "bohy".

A také bylo možno ve Starém Zákoně označovat za "boha" krále. Máme tam Žalm 45, v němž se slaví královská svatba a královský ženich se oslovuje jako "bůh". Orientální dvorský ceremoniál? Také, ale to nic nevysvětluje. Nejprve bychom měli odhalit, zdali takovýto dvorský rituál, jakkoli ve svých odnožích již zplanělý a marnivý, nemá za základ něco pravého, nějakou pravou zkušenost. Bývali kdysi králové, kteří byli praví zasvěcenci a skrze něž působily vyšší bytosti. Koneckonců něco takového prozrazuje i ono "my" majestátního plurálu. Tak i žalm může královského ženicha oslovovat jako *elohim*. Novozákonní List židům na to výslovně naráží v 1,8-9.

Slovem *elohim* se mohou ve starém zákoně označovat i zemřelí. Saul se odebere k "čarodějnici" v En Doru a dá si od této ženy, že pracuje, řekli bychom, pomocí temných okultních praktik, vyvolat právě zemřelého Samuela. Je to líčeno tak, jako by Saul sám nic neviděl, jenom ona: Saul se táže: "Co vidíš?" A ona odpovídá: "Vidím vystupovat bohy (*elohim*, 1Sam 28,13) "jak vypadá?" "Přichází stařec v kněžském

rouše..." Na toto označení mrtvého Samuela za "povstávající elohim" se rádo zapomíná. Díky antroposofii Rudolfa Steinera můžeme dnes znovu začít chápat takové udivující výpovědi. Vtělený pozemský člověk v sobě a na sobě nese tři přírodní říše: minerální, rostlinnou a zvířecí. To všechno je v lidský organismus subsumováno a v něm uspořádáno. Avšak netělesný člověk, zemřelý je strukturován opačně – podle říší vyšších bytostí. Svrchní andělské světy ho pozvolna stále více pojímají a pohlcují. Nepřestává být sám sebou, ale je prozářen a proniknut působením vyšších bytostí. A je dobře představitelné, že člověk natolik duchovní jako Samuel se již brzy po své smrti zjevuje ve vznešeném světle takřka božském, jehož zář dalece překračuje to, co by příslušelo jeho vlastní bytosti. Zemřelý, který má svůj charakter a je podle něj rozeznatelný, se však zjevuje již jako zapojený do vyššího nadlidského života. Ježto má takovou účast no božském životě, může být podle standardů oněch pradávných časů sám označen jako "bůh", respektive "bohové", podobně jako se mluvilo o mánech zemřelých.

U soudců, u králů i u zemřelých jde stále o jeden původní zážitek účasti na božství. Pochopíme-li to správně, není to nic zaměřeného proti monotheismu. Je to v podstatě stále tentýž Bůh, ale udílí podíl na svém božství. Udílí podíl a dává tak svému božství promlouvat v dialogu, neboť je ve své nejhlubší podstatě láska. To se zcela projevuje až v Novém Zákoně a proto můžeme číst v Janově evangeliu slovo Kristovo: "Bohové jste" (10,34) Kristu zde ovšem cituje už zmíněný dvaosmdesátý žalm, kde Bůh praví soudcům: "Pravil jsem: Bohové jste." Tito soudcové se směli nazývat bohy, protože se v nich "uskutečňovalo boží slovo." Kristus přiznává lidem právo používat název "bohové". Přiznává se tak k zaslíbení, jež bylo lidem předloženo z úplně jiné strany, Luciferem, jako svod: "Budete jako bohové!" Luciferskou cestou se tohoto cíle nedá nikdy v plnosti dojít. Můžeme ovšem dospět k "božské podobě", z níž jde na člověka hrůza. Neměli bychom zapomenout, že je to Mefisto, jenž pronáší toto slovo hrůzy, jež je dnes opět tak aktuální. Ale ani zde nemá platit hrůza a děs. Kristus ví jako nikdo jiný o padlém a hříšném stavu člověka. Ale nenechává ho trást se před sebou, ale plně se vydává lidství zachraňuje původní Boží záměr, aby byl člověk božím obrazem. "Budete dokonalí, jako je dokonalý váš Otec." člověk dnes prožívá ve své technické dokonalosti, jež na hody předčí jeho dokonalost morální, jakousi podivnou bohopodobnost, ze které ovšem může jít strach. Záchrana před ním však neleží na cestě zpět, ale dopředu; tam, kde bude člověk Kristem přiveden k pravé podobnosti Bohu. Kristus přitaká slovu "Jste Bohové". Vždyť lidé jimi jsou - potenciálně a v zárodku, ovšem nikoli v pozemské realitě. Druhý Petrův list však si troufá uvést, že máme vrůstat ve spojení s božskou přirozeností (*theia physis*; 1,4) a první Janův list mluví o "božím semeni" (*sperma*) ve znovuzrozených.

Samozřejmě se sluší, abychom vzhledem k dlouhé cestě, jež nás ještě dělí od cíle, mluvili o tomto vznešeném cíli s jistou zdrženlivostí. Ale smělé slovo Novalisovo, *Bůh chce bohy*, je plně křesťanské.